

ԸՆԴԴԻՄԱԽՈՍԱԿԱՆ ԿԱՐԾԻՔ

Դոնարա Մկրտչյանի՝ «Պետերբուրգի հայ գրական կյանքը 18 - 20-րդ դ. առաջին երկու տասնամյակներին» թեկնածուական ատենախոսության մասին

Մեծարգո աստիճանաշնորհող խորհուրդ, հարգելի ներկաներ, պետք է ջանանք գրականագիտության այսօրվա ձեռքբերումների դիրքերից և ԲՈԿ-ի սահմանած չափանիշներով գնահատել մեր քննարկմանը ներկայացված թեկնածուական ատենախոսությունը:

Գաղտնիք չէ, որ միջնադարի վերջում պարսկաթուրքական ավերիչ հարձակումների հետևանքով թալանված, ավերված ու «խոպանացյալ Յայաստանում» (Մ. Աբեղյան) չկային գիտության ու մշակույթի զարգացման նվազագույն պայմաններ: Այդ պատճառով էլ նոր շրջանի մեր գրական-մշակութային կյանքի հիմնական կենտրոնները արտեևկրում էին՝ Պոլսում և Թիֆլիսում:

Յայ նոր գրականության և հայագիտության ակունքներն էլ հիմնականում դրսում էին՝ Յնդկաստանում՝ Մադրասում ու Կալկաթայում, Մերձավոր և Միջին Արևելքում՝ Երուսաղեմում, Սպահանում ու Թավրիզում, Եվրոպայում՝ Վենետիկում ու Վիեննայում, Լվովում, Ամստերդամում ու Փարիզում, Ռուսաստանի հարավային ու հյուսիսային քաղաքներում՝ Ղրիմում՝ Թեոդոսիայում ու Սիմֆերոպոլում, Նոր Նախիջևանում, Աստրախանում, Մոսկվայում ու Պետերբուրգում:

Այսօր այդ մեծ աշխարհագրությունից, ցավոք, գերազանցապես պատմություն է մնացել, երբեմնի հայահոծ քաղաքներից շատերում պահպանվել են հայ կյանքի մնացորդները, շատերում էլ դժվար է գտնել հայ մշակույթի հետքերն անգամ: Սակայն Պետերբուրգը, Մոսկվան և այլ քաղաքներ դեռևս պահպանում են հայեցի շունչն ու անցյալի գիտամշակութային հայապահպան ավանդները և ապրում են յուրատեսակ վերածնունդ:

Դոնարա Մկրտչյանի՝ բանասիրական գիտությունների թեկնածուի աստիճանի հայցման համար հրապարակային պաշտպանության ներկայացված սույն ատենախոսությունը նվիրված է հենց Պետերբուրգի հայ գրական կյանքին:

Ռուսական տարբեր արխիվներում, մեր Մատենադարանում, զանազան գրադարաններում ու մասնավոր հավաքածուներում պահվող նյութերի, պատմաբանասիրական հարուստ գրականության, 18-19-րդ դդ. հնատիպ գրքերի, մանավանդ Գրիգոր Խալդարյանի տպարանում հրատարակված գրքերի, Պետերբուրգի Սմոլենսկյան գերեզմանոցում

առկա չափածո դամբանական – տապանագրերի, Մատենադարանի համապատասխան ձեռագրերի, մամուլի և այլ սկզբնաղբյուրների բարեխիղճ ուսումնասիրությամբ (միայն օգտագործած գրականության ցանկն ընդգրկում է 132 միավոր) կատարել է գիտական ծավալուն և հետաքրքիր, բառիս բուն իմաստով փրկարարականաշխատանք՝ մանավանդ առաջին երկու գլուխներում իր հայտնաբերած և հայաստանաբնակներիս համար դժվարամատչելի շատ նյութեր գիտական շրջանառության մեջ դնելով, որոնք ամենակույ ժամանակի ընթացքում կամ մոռաց-վելու էին, կամ կորչելու:

Մեզ նախապես ծանոթ չեն եղել աշխատանքի վերաբերյալ ստացված մյուս կարծիքները, և չնայած հանգամանորեն ուսումնասիրելուն, հնարավորություն էլ չունենք վերարծարծելու հայցորդի քննած բոլոր խնդիրները: Սակայն պետք է ասենք, որ ատենախոսության կառուցվածքի առնչությամբ չունենք որևէ առարկություն, քանի որ թեմայի արդիականությունը հիմնավորող, հարցի պատմությունը և ուսումնասիրության նպատակներները հստակորեն ներկայացնող ներածության և հետազոտության անարդյունքներն ամփոփող եզրակացությունների միջև առկա երեք գլուխներում պատմա-ժամանակային պարբերացմամբ ներկայացված են երեք գլխավոր շեմերը՝ 18 և 19-րդ դարերի և 20-րդ դարի առաջին երկու տասնամյակների Պետերբուրգի, իսկ 1924-ից՝ Լենինգրադի հայ գրական – մշակութային կյանքը: Այսինքն՝ շուրջ երկուհարյուրերեսնամյա տևական մի շրջան՝ Պետերբուրգ քաղաքի հիմնադրմանը զուգընթաց հայ համայնքի ձևավորման օրերից մինչև խորհրդային ժամանակները:

Դա միջնադարականությունից նորին և նորից նորագույնին անցման մի տևական բարդ շրջան է իր առանձնահատկություններով ու օրնաչափություններով: Մանավանդ 18-19-րդ դդ. գրավոր նյութերի ուսումնասիրությունը պահանջում է ոչ միայն հայերենի և ռուսերենի, այլև գրաբարի, հայ եկեղեցական մատենագրության, հայոց պատմության, Աստվածաշնչի և սուրբգրյան մեկնությունների լավատեղյակություն, այլապես անկարելի պիտի լիներ քննության առարկա գրաբար տեքստերի, տապանագիր – էպիտաֆիաների բովանդակային, ձեռագրագիտական քննությունն ու արժևորումը:

Ատենախոսության ընթերցումը հիմք է տալիս հավաստելու, որ այս բոլոր առավելություններով օժտված հայցորդը հաջողությամբ է իրականացրել իր գիտական գլխավոր նպատակադրումը:

Թյուրիմացությունները կանխելու համար դիմենք իրեն. «Մեր գլխավոր նպատակը եղել է ոչ թե հայ դասական հեղինակների՝ Պետերբուրգում գրած հանրահայտ ստեղծագործությունների վերլուծությունը, այլ համակարգված ձևով և ըստ ժամանակագրա-

կան ընթացքի ներկայացնել Պետերբուրգի ավելի քան երկու հարյուրամյակների հայ գրական միջավայրը» (էջ 12):

Հայցորդն իր այս նպատակադրումն, իհարկե, հաջողությամբ իրագործել է, սակայն, առանց նրան մեղադրելու, չենք կարող չասել, որ մեր տպավորությամբ՝ թեմայի վերնագրում կա ճշգրտման անհրաժեշտություն: Կարծում ենք՝ այն պետք է ձևակերպված լիներ «Պետերբուրգի հայ գրական կյանքը 18-19-րդ դարերում և 20-րդ դարի առաջին տասնամյակներին»: Ինչո՞ւ: Որովհետև հայցորդը երրորդ գլխում փաստորեն ուսումնասիրել է ամբողջ 18 և 19 - րդ դարերը, այսինքն՝ երկու դար, որ եզակի թվով չի կարող արտահայտվել, և 20-րդ դարի ո՛չ թե երկու, այլ երեք տասնամյակ՝ դարասկզբից՝ Թումանյանի և Տերյանի պետերբուրգյան օրերից մինչև խորհրդային շրջանում Չարենցի լենինգրադյան գործերը՝ «Թուղթ Ակսել Բակունցին՝ գրված Լենինգրադից», «N-ին՝ Լենինգրադից», «Անակնկալ հանդիպում Պետրոպավլովյան ամրոցում», «Հրաժեշտ Լենինգրադին» և այլն, որոնք գրվել են 1929 թ. հոկտեմբերին և ընդգրկվել «Էպիկական լուսաբաց» ժողովածուում 1930 թ.: Իսկ սա հաստատապես երրորդ տասնամյակ է:

Բայց սա էական չէ. այս փոքրիկ վրիպումն ամենևին չի խանգարել հայցորդին՝ ստեղծելու մանավանդ սահմանված ժամանակի Պետերբուրգի հայ գրական ու մշակութային կյանքի, հայ-ռուսական հոգևոր և գիտամշակութային առնչությունների, Ռուսաստանի հյուսիսային մայրաքաղաքում կենտրոնացած հայերեն ձեռագրերի հավաքածուի, նշանավոր գրական-մշակութային ու հոգևոր գործիչների, նրանց ստեղծած անանց արժեքների մասին արժանահավատ ու ամբողջական աշխատություն, որն արժանի է համակիր քննության և պատշաճ գնահատության:

Աշխատանքի գիտական նորույթն ու արդիականությունը հիմնավորելու համար մեզ թույլ ենք տալիս թռուցիկ հայացք նետել դեռևս վաղ միջնադարից՝ Կիևյան Ռուսիայի ժամանակներից հայտնի հայ-ռուսական տնտեսական - առևտրային, ռազմական, կրոնական ու մշակութային հարաբերություններին: 18-րդ դարասկզբում՝ դեռ Պետերբուրգը չհիմնադրված, եվրոպական մեծ տերությունների գահակալներից հիասթափված Իսրայել Օրին, Ռուսաստանի օգնությամբ Հայաստանը մահմեդական կողոպտիչներից ազատագրելու հույսով, 1701 թ. հանդիպեց Պետրոս Մեծին և սկիզբ դրեց նաև հայ-ռուսական քաղաքական հարաբերություններին:

1703 թ. Նևայի ափերին նոր էր հիմնադրվել Պետերբուրգը, և նորջուղայեցի Սաֆար Վասիլևն ու մյուս հայ վաճառականները 1707 թ. հիմնում են առևտրական

ընկերություն, որի շուրջն էլ աստիճանաբար կուտակվում է հայ բնակչություն: Իսկ Մինաս վարդապետը 1714 թ. այնտեղ զարգացող հայ գաղութի հոգևոր պահանջմունքները գոհացնելու համար քաղաքի կենտրոնում հայ եկեղեցի կառուցելու թույլտվություն է ստանում:

Ընդամենը մի քանի տասնամյակ հետո՝ 18-րդ դ. կեսերին, այստեղ արդեն ձևավորված հայ գաղութը դարձավ Ռուսաստանի հարավում և հյուսիսում գործող հայ գրական-մշակութային կյանքի կարևոր օջախներից մեկը: Ահա այս կենտրոնի գրական կյանքի պատկերն է ներկայացն քննարկվող ատենախոսությունը:

Վերոհիշյալ երկրներում ու քաղաքներում 18-րդ դ. և 19-րդ դ. կեսերին սկզբնավորվեց և ծավալվեց հայ լուսավորական շարժումը, բացվեցին դպրոցներ, որոնցում գործում էին նաև թատրոններ, հիմնվեցին տպարաններ, որտեղ հայ մատենագրական երկերի հետ միասին տպվում էին նոր հեղինակների ստեղծագործությունները: Հայ գրական մտքի և լուսավորության զարգացման համար առանձնապես նպաստավոր էր ռուսական միջավայրը. ռուս տիրակալները՝ նախ Ալեքսեյ Միխայլովիչ ցարը, Պետրոս Մեծն ու Եկատերինա Երկրորդը ռուսական կայսրությանը մատուցած մեծ ծառայությունների համար իրենց տերության սահմաններում հայերին շնորհեցին մեծ արտոնություններ, նրանց հաջորդների բարեհաճությամբ Աստրախանում 1810 թ. հիմնվեց Աղաբաբյան վարժարանը, 1815 թ. Մոսկվայում՝ Լազարյան ճեմարանը, Կազանի և Պետերբուրգի համալսարաններում բացվեցին հայագիտական ամբիոններ:

18-րդ դարում ազգանվեր հայորդիներ, հոգևոր և լուսավորական, ազատագրական շարժման գործիչներ Հովսեփ Արղության Երկայնաբազուկը, Հովհաննես Լազարյանը, Գրիգոր Խալդարյանը, որոնց մասին շատ բան իմանում ենք հենց սույն ատենախոսությունից, Պետերբուրգի գաղութում սկզբնավորեցին հայ հոգեմտավոր կյանքն ու գրատպությունը:

Ատենախոսությունն ընթերցելիս եկել ենք այն համոզման, որ դիտարկվող նյութն է հայցորդին թելադրել թե՛ աշխատանքի համաչափ կառուցվածքը, թե՛ ուսումնա-սիրման պատմահամեմատական եղանակը: Նոր-նոր հիմնադրված օտար քաղաքում ինչպիսին պիտի լինեն նոր սկզբնավորված հայ գաղութի գրական կյանքը, եթե ոչ հոգևոր բովանդակությամբ և կայսերապաշտական ուղղվածությամբ, մանավանդ երբ կային նաև ռուսաց մեծ տերության կայսերական զորության հովանու ներքո հայոց պետականությունը վերականգնելու ակնկալիքներ, երբ հավատացյալ հայությանը, որոշ խոչընդոտումներից հետո, եկատերինյան դարաշրջանում տրվել էր հայ եկեղեցիներ

կառուցելու իրավունք և ռուս ուղղափառ եկեղեցուն հավասար՝ հայ առաքելական եկեղեցու դավանանքի ազատություն: Եվ, ինչպես հայցորդն է իրավացիորեն նկատել, ժամանակի խելամիտ հայ գրական-հոգևոր գործիչները, նպատակադրված, ռուսերենի թարգմանեցին Ագաթանգեղոսի «Յայոց պատմությունը», ուր հայոց դարձի, Գր. Լուսավորչի գործունեության և նրա միջոցով քրիստոնեության տարածման ու պետական կրոն հռչակելու պատմությունն է: Նպատակը պարզ էր. ուղղափառ եկեղեցու հայրերին համոզել, որ էական տարբերություններ և հակասություններ չկան քրիստոնեական միևնույն կրոնի երկու դավանանքների՝ ուղղափառ և առաքելական եկեղեցիների միջև: Դա կարող էր և իսկապես էլ վերացրեց այն անհանդուրժողական վերաբերմունքը, որ մի ժամանակ դրսևորում էր ռուս ուղղափառ եկեղեցին հայ առաքելականների նկատմամբ:

Գաղութի գրական կյանքը ավելի բուռն շարունակություն է ունեցել Եկատերինյան-Պատյոմկինյան դարաշրջանի «կայսերական» ներբողական-փառաբանական և եկեղեցական գոհաբանական գրականության արարումով: Դրանցից երեք նմուշ հայցորդը համադրական քննությամբ ներկայացրել է մեզ: Առաջինը Յովսեփ Արղությանի՝ գեղարվեստական արժեք ունեցող քարոզխոսությունն է, երկրորդը՝ կաթողիկոս Սիմեոն Երևանցու՝ Եկատերինա կայսրուհուն ուղղված ծոներգը և երրորդը՝ Ստեփանոս Խոջումյանի «Բան գովասանութեան, որ կառոյց անուամբ Սրբուհոյ եւ մեծի կուսին Կատարինէի, որ ի Սանկտ Պետերբուրգ կայսերանիստ քաղաքի» խորագրով գրվածքը:

Երևանի Մատենադարանում է պահվում Պետերբուրգում Յովհաննես Լազարյանի միջոցներով կառուցված Սբ. Կատարինե եկեղեցու օծման օրը՝ 1780 թ. փետրվարի 18-ին, Յովսեփ Արղությանի քարոզի հայերեն մեկ օրինակը՝ գրական արժեքավոր մի վավերագիր, որի ռուսերեն թարգմանության տպագիր 500 օրնակները բաժանված են եղել ներկաներին: Ատենախոսության կարևոր էջերից են հիշյալ քարոզի վերլուծությունը, քրիստոնյա հայերի հանդեպ Պետրոս Մեծի բարյացակամության շքեղ փառաբանությունը, նրա գործի շարունակող Եկատերինա կայսրուհու պերճաբան գովերգը:

Սկզբունքային այս ճիշտ մոտեցումով և գիտական համոզությամբ են մեկնաբանված ներբողված անձերի անունների խորհուրդը, եկեղեցու Կատարինե անվան, Եկատերինա Երկրորդ կայսրուհու և հայ իրականության՝ Կատարինե սրբուհի նախավկայի, Յովհաննես Մկրտչի և Սբ. Կատարինե եկեղեցին կառուցած Յովհաննես Լազարյանի համընկնող անունների առնչությունները:

Ավելին. հայցորդը սուր դիտողականությամբ նկատել է Արղությանի այս Թղթի և կաթողիկոս Սիմեոն Երևանցու՝ Եկատերինա կայսրուհուն ուղղված գոհաբանական Թղթի բովանդակային ու ոճական ընդհանրությունները:

Այս գլխում անշուշտ կարևոր են նաև Գր. Խալդարյանի գործունեության, հայ տպարանը Լոնդոնի փոխարեն Պետերբուրգում հիմնելու և այնտեղ 1781 թ. տպագրված առաջին հայ գրքի՝ «Այբբենարանի», նրան հաջորդած «Կրթություն քրիստոնեական», «Ժամագիրք», Ներսես Շնորհալու «Չիսուս Որդի» պոեմի և մյուս գրքերի բնութագրումները:

Սակայն հայցորդը, 18-րդ դարի հայ գրական կյանքի պատկերն ամողջացնելու մտահոգությամբ, չի բավարարվել միայն տպագիր ու ձեռագիր գրականության ուսումնասիրությամբ, այլ իր քննության ծիրում ընդգրկել է նաև գեղարվեստական արժեք ներկայացնող վիճագիր արձանագրություններ: Նա «պեղումներ» է կատարել Պետերբուրգի Սմոլենսկյան գերեզմանոցի հայկական մասում և հայտնաբերել 18-րդ դարի մեծ քանակությամբ չափածո տապանագիր - էպիտաֆիաներ, որոնք, ինչպես ինքն է իրավացիորեն հավաստում, համապատասխան գեղարվեստական մթնոլորտի և գրական բարձր ճաշակի արտահայտություններ են:

Ընդգծելով կլասիցիստական կանոնիկ ձևերի շարունակականությունը նոր պայմաններում՝ հայցորդը կանգ է առել դրանցից երկուսի՝ հայտնի բառարանագիր, գեղեցկության և խելացիության համար Եկատերինա կայսրուհուց Կլեոպատրա անվանակոչված Մարիամ Սարաֆյանի և Գրիգոր Խալդարյանի չափածո տապանագրերի վրա՝ մատնանշելով դրանց կենսագրական-տեղեկատվական նշանակությունն ու գեղարվեստական արժանիքները: Առանձնապես կարևոր ենք համարում Գր. Խալդարյանի տարիքը խորհրդանշող 55 տողանոց վիճագիր էպիտաֆիայի հանգամանալից քննությունը, որում բովանդակայինի հետ միասին մատնանշվում են նաև վիճագիր տողաշարի ոտանավոր կառույցի և հանգավորման յուրահատկությունները:

Ատենախոսության գիտական ընդհանուր բովանդակության և արժանիքների մասին մեր պատկերացումն արդեն իսկ ձևավորվել է, բայց խոսքը թերի կմնա առանց մյուս գլուխների բնութագրման:

Երկրորդ գլխի չորս ենթաբաժիններում քննվում են 19-րդ դարի պետերբուրգյան հայ գրական կյանքի կարևոր դրվագները և արժևորվում այնտեղ ծավալված թարգմանչական ու հրատարակչական գործունեությունը: Չայցորդն այստեղ հանգամանորեն կանգ է առել ոչ միայն այսօր քիչ հիշվող առանձին գործիչների, ասենք՝ երևան-

ցի Մարգար Խոջենցի թարգմանչական բեղուն գործունեության վրա, մասնավորաբար՝ Ֆենելոնի «Արկածք թելեմաքա» ստեղծագործության բնագրից գրաբար թարգմանության ու նրա հրատարակության պատմության վրա:

Այս գլխի լավագույն դրվագներից պետք է համարել Պետերբուրգի կայսերական համալսարանի հայ ուսանողական միությունների գրական-մշակութային միջոցառումների և մանավանդ հայ դասական գրողներ Մ. Նալբանդյանին ու Ռ. Պատկանյանին, համալսարանի հայագիտական ամբիոնին և առհասարակ Պետերբուրգի հայագիտական դպրոցին, Պատկանյաններին, Նիկողայոս Մառին, Մարի Բրոսեին, Մկրտիչ Բերոյանին և ուրիշներին վերաբերող էջերը:

Բայց այս կապակցությամբ ունենք երկու նկատառում.

ա. լավ է ներկայացված Ռափայել և Քերովբե Պատկանյանների պետերբուրգյան գործունեությունը, մանավանդ «Յյուսիս» շաբաթաթերթի դրական ազդեցությունը հայ համայնքի հայրենասիրական դաստիարակության և ազգային դիմագծի պահպանման վրա, սակայն ավելորդ են թվում «Գամառ-Քաթիպա» ընկերության հիմնադրման հանրահայտ մանրամասները, որ առավելապես վերաբերում են այդ ընկերության և նշանավոր գրողի գործունեության 1854-1856 թթ. մոսկովյան շրջանին.

բ. լավ է, որ ներկայացված են Պետերբուրգ կարճատև այցելած Խ. Աբովյանն ու Ղ. Աղայանը, բայց հայցորդի ուշադրությունից չգիտես ինչու դուրս է մնացել Դեմիրձյանի դիպուկ բնորոշմամբ՝ «հայ դրամատուրգիայի Աբովյան» Գաբրիել Սունդուկյանը, որը նույնպես 1846-1850 թթ. սովորել է Պետերբուրգի համալսարանի արևելյան լեզուների բաժնում և պետերբուրգյան միջավայրում՝ Մեծ, Ալեքսանդրյան ու մյուս թատրոններում եվրոպական մեծ դրամատուրգների բեմադրվող թատերակներում Վասիլի Կարատիգինի, Պավել Մոչալովի ու մյուս նշանավոր դերասանների խաղը դիտելով ու բեմական խոսքն ունկնդրելով է զարգացրել իր թատերագիտական ճաշակն ու հմտությունները: Բայց սրա փոխարեն՝ պետերբուրգյան գրական-մշակութային միջավայրում ճիշտ են ներկայացված Յովհաննես Թումանյանը, Վահան Տերյանն ու Եղիշե Չարենցը:

Հասուն գրականագետի այս աշխատանքը կատարյալ տեսնելու ցանկությունը պարտավորեցնում է նկատել նաև որոշ շտկելի թերություններ:

Հատկապես սեղմագրում նկատելի են ատենախոսության ընդհանուր որակի վրա չազդող կետադրական ու համակարգչային վրիպումներ: Ըստ երևույթին՝ վերջին անգամ չսրբագրված կամ սրբագրելուց հետո թյուրիմացաբար հին տարբերակը բազմացնելու հետևանքով է, որ սեղմագրի էջ 11 -ում 3-րդ պարբերության վերջին


նախադասությունը մնացել է կիսատ, նույն էջում վերաբերում է բայը տպվել է վերաբերվում է, Սիմեոն կաթողիկոս գրում է՝ առանց որոշիչ հոդի (էջ 7), վերցրոց (էջ 8), «խորհրդատետր» ընդօրինակված... հետադաս ծավալուն որոշիչը՝ առանց բութի, ատենախոսության 7-րդ էջում՝ արծիվ՝ փոխանակ արխիվ և այլն:

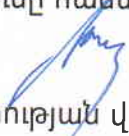
Դյուրավ շտկելի այս վրիպակները, մեր համոզմամբ, հապճեպության հետևանք են և չեն ստվերում կատարված իսկապես լուրջ հայագիտական աշխատանքը: Կարծում ենք՝ հայցորդը ԲՈԿ-ին և տպագրության կներկայացնի այս կարգի վրիպակներից գերծ տարբերակ:

Ամփոփելով մեր խոսքը՝ կրկին հավաստենք, որ Դոնարա Մկրտչյանը կատարել է Պետերբուրգի ավելի քան 200-ամյա հայ գրական կյանքին նվիրված ըստ ամենայնի բովանդակալից, նման աշխատանքներին ներկայացվող պահանջները լիովի բավարարող աշխատանք:

Սեղմագիրը, մեր մատնանշած մի քանի ոչ էական վրիպումներով հանդերձ, համապատասխանում է ատենախոսության հիմնական բովանդակությանը: Առկա են նաև այդ բովանդակությունն արտացոլող յոթ հրապարակումներ, որոնցից չորսը լույս են տեսել ռուսական, երեքը՝ հայկական գիտական մամուլում ու ժողովածուներում:

Ելնելով այս ամենից՝ միջնորդում ենք ԲՈԿ-ի՝ ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտում գործող գրականագիտության 003 մասնագիտական խորհրդին՝ Դոնարա Սերյոժայի Մկրտչյանին «Պետերբուրգի հայ գրական կյանքը 18-20-րդ դարի առաջին երկու տասնամյակներին» խորագրով ատենախոսության համար շնորհել իր հայցած բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանը, որին նա հաստատապես արժանի է:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԸՆԴԴԻՍԱԽՈՄ՝  Ս. Պ. ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ
բանասիրական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր, ՀՀ գիտության վաստակավոր գործիչ

Պրոֆ. Ս. Սուրադյանի ստորագրությունը հաստատում եմ՝ ԵՊՀ հայ
բանասիրության ֆակուլտետի ղեկան՝  Ա. Ա. ԱՎԱԳՅԱՆ
պրոֆեսոր, ՀՀ գիտության վաստակավոր գործիչ



24. 01. 2020